Woorden dragen de wereld

Over goden, poëzie en mensen in Azië

Paul van der Velde

DAMON

Inhoud

Inleiding 7

Hoofdstuk 1 23
Schelden tegen god!
Over de vrijheid van religieuze dichters

Hoofdstuk 2 51
De Boeddha en de kunsten: beelden en poëzie
Hield de Boeddha van schoonheid?

Hoofdstuk 3 87
Baccans Madhushala. De liederen van het wijnhuis
Als iedereen toch wijn dronk!

Hoofdstuk 4 111
Eagle en de Zesde dalai lama
Over verlangen, vrijheid en een leven tussen twee werelden

Hoofdstuk 5 129
De caryāliederen
Radicaal tegen de regels in

Hoofdstuk 6 149
'Echt serieus?'
De Boeddha, de brahmanen, de asceten. Humor...

Hoofdstuk 7 189
Raskhān
De moslim die verliefd werd op Krishna

Hoofdstuk 8 219
Jayadeva's *Gītagovinda*
Over goddelijke liefde, poëzie en dans

Nawoord 237
Literatuur 239
Noten 245
Over de auteur 263

Inleiding

Een van Utrechts grootste indologen was prof. dr. Jan Gonda (1905-1991). Ik heb hem maar twee keer gezien, maar de verhalen die mijn oude docenten over hem vertelden waren legendarisch. Ging het over de *Veda*, de Vedische taal of het Vedisch ritueel, dan viel in dezelfde alinea direct de naam van Gonda. Dat was terecht. Gonda was onvoorstelbaar erudiet, kende vele talen en was zeer doorwrocht van taalontwikkeling, met name van de Indo-Europese talen. Zijn proefschrift ging over de werkwoordswortel 'deik-' in het Grieks. Daar bleef zijn werk echter niet bij. Vele boeken en artikelen verschenen er van zijn hand.

Gonda was een groot geleerde, hij leidde vele studenten op. Hij wist enorm veel van Aziatische talen, religies en culturen, maar hij is nooit in India geweest. Nu was het in de tijd dat hij zelf studeerde en aan de universiteit werkte een stuk moeilijker Azië te bereizen dan later toen Boeings vol van Schiphol naar India vlogen. Er was natuurlijk al sedert de jaren vijftig van de 20e eeuw de hippietrail van de backpackers, die al liftend met vrachtwagens via het nabije oosten naar India reisden. Er was ook de vermaarde Magic Bus, maar dat was het niet voor geleerden als Gonda. En voor wat hij deed hoefde zo'n bezoek eigenlijk ook niet. Filologie doe je achter je bureau, in de bibliotheek te midden van het werk van erudiete voorgangers. Een student die vele colleges bij Gonda had gelopen en later zelf een vermaard hoogleraar zou worden, merkte op een zomeravond gezeten op een schemerrijk terras, op dat zo'n man eigenlijk zijn hele leven lang voetnoten had geschreven. Het waren wel onvoorstelbaar belangrijke, erudiete voetnoten, waaruit een enorme kennis sprak. Ik heb in de loop der jaren veel van deze voetnoten gelezen, ze waren vaak bijzonder raak, en hebben hun waarde tot op de dag van vandaag.

Jan Gonda stond dubbel tegenover het reizen naar India. Enerzijds had hij er respect voor. In India liep je uiteindelijk in zijn

ogen grote gevaren. Je zou er zeker ernstig ziek worden. Dat klopt, je kunt in India ongelooflijk ziek worden. Verder zat het land vol nare dieren, niet alleen tijgers en cobra's, maar ook grote schorpioenen en spinnen. En ook dat is waar.

Maar tegelijk was Gonda de mening toegedaan dat als een student eenmaal naar India was gegaan, deze verloren was voor de wetenschap. Hij zei dat dit ook het geval was als ze eenmaal hun rijbewijs hadden behaald. Dat van dat rijbewijs kan ik niet controleren, maar dat deze studenten verloren waren voor de wetenschap is beslist een beetje waar, als je tenminste in ogenschouw neemt wat Gonda met 'wetenschap' bedoelde. Want het klopt, was je eenmaal naar India geweest dan hield je op met het schrijven van voetnoten. Je ging heel anders kijken naar de Indiase talen, naar de religies, de tempels, naar alles wat je op het instituut aan de Nobelstraat in Utrecht had geleerd. Je betrad een heel andere wereld dan de bibliotheek, zij het dat je daar toch telkens weer naar terugkeerde, naar al die prachtige werken die het wetenschappelijk voorgeslacht heeft voortgebracht.

Je leerde te midden van de hitte en het stof een ander India kennen, een cultuur die leeft met talen, met poëzie, met een vormenrijkdom, een wereld van ongekende esthetica, kasten en reinheid, vol van schijnbaar onoverbrugbare contrasten. Een wereld die mij, toen ik hem eenmaal had ontdekt bij mijn eerste bezoek aan India toen ik 19 was in 1978, nooit meer heeft losgelaten.

De Indiase cultuur, en dit geldt voor veel meer culturen in Azië, is een cultuur van oneindige verhalen. Telkens opnieuw worden die verteld, herverteld en telkens ook weer tot leven gebracht. Het grootste epos van India, de *Mahābhārata*, wordt toegeschreven aan de dichter Vyāsa. Maar Vyāsa is geen eigennaam, het is een titel. Vyāsa betekent 'ordenaar', 'uiteenzetter', 'hij die orde schept'. Vertel je een verhaal, dan creëer je op dat moment een nieuwe wereld. Het is niet voor niets dat heel wat voorstellingen van klassieke Indiase dans beginnen met een begroeting van de aarde, gevolgd door een cirkelvormig gebaar met beide handen naar de horizontale breedte, met vervolgens een groet aan goden, koning en de aanwezigen. De aarde moet het stampen van de voeten gaan verdragen, ze moet ook ontwaken om het geheel te kunnen waarnemen, zij is de getuige van wat

zich nu gaat voltrekken, zoals ze getuige is van alles wat er op de aarde gebeurt, van alles wat de mensen doen. De cirkelvormige bewegingen in de breedte verwijzen naar het herscheppen, het hergroeperen van het universum. Het is een symbolische herhaling van de schepping zoals de goden die in een oneindig verleden talloze malen hebben uitgevoerd en nog talloze malen in de toekomst zullen uitvoeren. Het lichaam van de danser of danseres is op dat moment de axis mundi, de wereldas waaromheen de gehele vertelling zich zal gaan voltrekken. Er ontstaat op dat moment een nieuwe wereld en de goden, de koning en de andere aanwezigen zullen hierin betrokken raken, ze zullen meegevoerd worden in deze volledig nieuwe herschepping van de kosmos. Aan het einde van de voorstelling, als de wereld opnieuw is herschapen, zal nog een maṅgalam volgen, een korte heilwens, want het moet natuurlijk wel allemaal goed komen, hoeveel leed en ongeluk er misschien te zien is geweest tijdens de voorstelling zelf. De wereld is dan opnieuw geschapen met eigen patronen, eigen verhalen, eigen emoties. De wereld wordt gedragen door al die woorden, poëzie verbindt mensen en goden, woorden die men spreekt, zingt en danst.

En dat voortdurend leven met die verhalen, dat is naar mijn idee kenmerkend voor India, kenmerkend voor de grote religies aldaar, voor hindoeïsme, boeddhisme, jainisme, sikhisme wat er ook maar is. Dat is wat ik in al de jaren dat ik met Azië bezig ben, zo vanaf midden jaren '70 van de vorige eeuw heb ontdekt.

De vraag of mensen hierin 'geloven' is naar mijn idee een aan India wezensvreemde vraag. Geloven dat doen wij in het Westen, wij moeten in allerlei theologische zaken 'geloven'. De religies van Azië zijn bovenal orthoprax, niet zozeer orthodox. Wat je doet, praxis dus, is belangrijker dan waar je strikt genomen in gelooft. Dat hindoes in reïncarnatie geloven en boeddhisten ook, al kennen die geen continue eeuwige ziel, dat ontbreekt niet in Azië, maar het is maar een van de vele manieren van kijken naar het leven, naar de cultuur. Natuurlijk kan een hindoe als er iets ernstigs gebeurt verzuchten dat het wel een karmische vrucht van vroeger zal zijn, maar dat is eerder een uitspraak om de machteloosheid te uiten wanneer een mens wordt geconfronteerd met de breekbaarheid van het bestaan, dan dat er zonder meer een diepgaand geloof uit spreekt.

Dat leven met een geleefde werkelijkheid naast het gewone leven, dat vind ik kenmerkend voor de Aziatische religies. Natuurlijk zijn er de dingen die wij vanuit westers perspectief filosofieën zouden noemen, of theologische voorstellingen, soteriologieën, epistemologieën, voorstellingen die we vanuit westers gezichtspunt monotheistisch zouden kunnen noemen, monistisch, polytheïstisch, atheïstisch, henolocotheïstisch… zeker, dat kan allemaal, maar naar mijn idee gaat het om het verhaal. En of dat verhaal echt gebeurd is, of het echt waar is… 'Well, it was true in those days…', hoor je dan nogal eens als reactie.

Was de Boeddha echt negen meter hoog? Had Krishna echt vier armen en was hij echt blauw van kleur? Had Murukan echt zes hoofden? In het verhaal wel.

'Hmm', zegt Binay, een goede vriend van me in Kathmandu. 'Vrouwen bidden om een echtgenoot te krijgen als Śiva of Krishna… Als ik me zou gedragen als Śiva, altijd stoned van de hasj, besmeerd met as van de brandstapels van lijkverbrandingsplaatsen, slangen op mijn hoofd… een glanzende erectie… als ik me zou gedragen als Krishna met zijn zestienduizend vrouwen, dan zou iedereen er schande van spreken. Ik zou uit de stad verjaagd worden!'

Er is nu eenmaal een groot verschil tussen het alledaagse leven in de wereld van de mensen en het leven van de goden… en welke is de echte van de twee?

Even tussendoor: De etiquettetaal van Mongolië

Ik was in de zomer van 2026 in Mongolië. Ik ben daar vaak geweest en telkens weer raakte ik gefascineerd door het leven van de nomaden op de vlakten. Ze trekken rond met hun dieren, hun kamelen, runderen, schapen, geiten en paarden. Ooit had ik een chauffeur die me iedere dag de namen van de dieren liet nazeggen:

'Khori!' (schaap)
'Mori!' (paard)
'Temee!' (kameel)
'Yama!' (geit)
'Üker!' (kameel van een andere leeftijd dan de Temee)

Iedere dag noemde ik de namen van de dieren op. Mongoliërs leven in een wereld van klanken, een wereld van verhalen. Dat is niet vreemd, eeuwenlang trokken ze rond over de vlakten. Er konden niet veel bezittingen mee. Het verhaal wil dat de bezittingen van een familie op twee kamelen moesten kunnen, soms werd er ook gebruik gemaakt van wagentjes die door kamelen werden getrokken. Tegenwoordig hebben veel Mongoliërs kleine vrachtwagentjes. Maar dit alles heeft gevolgen voor hun materiële bezittingen. Het moet klein zijn, hanteerbaar, het moet mee kunnen. Kennis moet in het hoofd, in het geheugen, in de memorie. Vandaar de enorme epische werken die onthouden worden, de kennis die van geslacht op geslacht doorgaat, verhalen dus waarmee je leeft. Ze zijn er altijd. Muziekinstrumenten moeten klein zijn, ze moeten vervoerd kunnen worden, een concertvleugel of contrabas is een slecht plan op het steppeland.

En aldus zijn er die grote verhalen. Hoe Chenggis Khan afstamt van een huwelijk tussen een blauwgrijze wolf en een vaalbruine hinde, hoe een gouden man de ger, de woontent, van zijn moeder binnenkwam door het rookgat. Er zijn de liederen die eenzame ruiters zingen samen met hun paard. De ruiter zingt, het paard zingt mee. Geen instrument is eenvoudiger te vervoeren dan de menselijke stem. Die stem moet mooi zijn, de mens heeft vanuit Mongolië beschouwd de verplichting naar de wereld toe mooie taal te spreken, mooie woorden en klanken voort te brengen.

De etiquettetaal van Mongolië is dan ook indrukwekkend. Een mens hoort mooie taal uit te spreken. Het moet ook waarachtige taal zijn, een mens moet waarheid spreken. Als je iemand tegenkomt en je vraagt waar goede weidegrond is voor de dieren en een plek waar ze kunnen drinken en die persoon zou je de verkeerde kant op sturen, dan is het leed niet te overzien. Je zou omkomen met je dieren. Vandaar dat onder nomaden zo sterk de nadruk ligt op waarheid spreken. Geen losse flauwe grapjes. Wat je in taal zegt moet waarachtig zijn. Wat je als scherts, als onzin zegt, zou zomaar werkelijkheid kunnen worden, a careless whisper… Mongoliërs leven aldus in zo'n wereld van taal, een wereld van verhalen. Geen 'Hals und Beinbruch!' of 'Break a leg!' tegen een acteur zeggen. Het zou werkelijkheid kunnen worden.

Als een oudere vreemdeling bij een ger aankomt dan zal, als het even kan, een van de jonge vrouwen van de familie deze persoon tegemoet lopen met een blauwe kata, sjaal, in de hand en een kom met merriemelk. De vrouw zal zingen en de oude de kom aanbieden, heilwensen zullen weerklinken: 'Moge jouw lammeren talrijk zijn als de sneeuwvlokken in de lente!'. Er zijn namen van dieren die je niet mag noemen, gewoon uit respect. De woorden voor wolf en beer spreek je niet uit, je duidt ze aan als 'grootvader'.

Moge uw lammeren talrijk zijn als de sneeuwvlokken in de lente
Uw paarden als de wolken in de zomer
Uw runderen ontelbaar
Roodachtig, vaalbruin en zwart
Uw kinderen levend in welstand
Mogen toch hun melktanden wit blinken
Uw haren pas na vele jaren wit kleuren
Uw beenderen pas na honderd herfsten wit
En ook de lammeren van uw nageslacht grazen als de sneeuwvlokken

Moge dit alles zijn zoals u zegt
Woorden als een helderblauwe rivier
Met een bocht
Als een gouden bokaal
…
Luister!

Een vuur bestaat uit drie stenen
De man
De vrouw
En de schoondochter
Want zij baart de erfgenaam
Gooi nooit vuil in de haard
Richt nooit je voeten naar de haard
Nooit iets scherps richting de haard
Trek je verder
Breek dan de vuurplaats
Neem een steen weg

Tegenover de deur in het noorden
Is de plaats van de voorouders
Richt nooit je rug naar die kant
Spreek de naam van de wolf niet uit
Noem hem: 'Grootvader'
Noem de beer ook zo
Mannen zitten links
De Tenger van de blauwe hemel beschermt hen
Vrouwen zitten rechts
Hen beschermt de rode zon

Maak het schouderblad van een schaap helemaal schoon
Maak er een gat in
Haal er een stuk af
Dan kunnen kwade geesten zich vrijmaken
Ze gaan dan bij je weg
Het gat in het dak is open
Daardoor kwam een gouden man binnen
Verwekte drie zonen
Bij de oermoeders

Zet je voet niet over de haard
Ook niet over gemorste melk
Fluit binnen niet
Sta niet op de drempel
Laat nooit je pols zien
Neem alles aan met je rechterhand
Terwijl de linkerhand de rechter ondersteunt
Schrijf niet met rode inkt
Stap je op iemands voet
Geef hem een hand

Krijg je wodka
Sprenkel met je ringvinger één druppel naar de lucht
Een naar de wind
Een naar de aarde
Was bloed niet af in stromend water

Zo houd je de voorouders tevreden
En de geesten van de lucht
De wind
En de aarde
De stenen van het vuur

Ga naar een bevroren meer
Je hoort de stemmen van de voorouders daar
Ze spreken hun woorden
In het kraken van het ijs

Luister daarnaar
En kijk naar de fuut met gouden ogen[1]

Volgens Mongoliërs moet taal mooi zijn, we leven met die klanken. Dat is een idee dat mij sterk aanspreekt. Meer culturen in Azië kennen dit. Cuong, een vriend van me in Hanoi in Vietnam zegt dat mensen lelijk worden als ze lelijke woorden gebruiken. Monaco, een andere vriend in Vietnam werd ooit verliefd op een hotelmeisje in Hué. Hij had haar nog nooit gezien, maar haar stem gehoord door de telefoon. Toen we later in het hotel in Hué aankwamen herkende hij haar stem en raakte nog heviger verliefd. Verliefd op de klank van een stem…

Terug naar die verhalen, die fraaie verwoordingen, want daarmee leven veel Aziaten, in die oneindige universa van verhalen waarin Krishna demonen doodt, Rāma optrekt naar Sri Lanka, Śiva huist op de koude berg Kailāsa, de Boeddha veertig tanden had en de jonge monnik Khema een van die tanden opdook uit de as van zijn brandstapel. Later zou die tand Sri Lanka bereiken in de haartooi van een prinses, Hemālī geheten. In het gezelschap van haar echtgenoot, Dantakumāra, 'Prins Tand' geheten, reisde zij naar Sri Lanka. Een andere tand reisde naar de hemel van Indra. Indra stal hem uit de tulband van de brahmaan Droṇa. Die tanden die al die heilige woorden van de Boeddha als eerste hebben gehoord. Die tand uit de haartooi van prinses Hemālī wordt vereerd tot op de dag van vandaag in Kandy op Sri Lanka. En is het echt waar…?

‘Well, it was true in those days…’

Zelfs de goden kunnen volledig meegesleept raken in hun eigen grote daden. Er is een gedicht van de middeleeuwse dichter Sūrdās over de kleine Krishna. Zijn moeder Yaśodā vertelt hem het verhaal van koning Rāma. Rāma is de zevende incarnatie van Viṣṇu, niemand minder dan Krishna zelf. Krishna is de achtste in de reeks. Toch lijkt de kleine Krishna hier zijn heldendaden uit het verleden te zijn vergeten.

> Luister, zoon, ik zal je een lieflijk verhaal vertellen
> Vreugde komt op in het gemoed van Krishna met zijn lotusogen
> Hij luistert, het kroonjuweel onder de kenners
> Er was een koning Daśaratha, in de lijn van Raghu
> Hij had vier zonen
> Onder hen was de belangrijkste hij die ze Rāma noemden
> Hij had Janaka’s dochter [Sītā] als zijn goede vrouw
> In overeenstemming met de wil van zijn vader gaf hij het koninkrijk op
> Met zijn jongere broer en zijn vrouw ging hij in het woud wonen
> Toen hij achter een hert aanrende was hij met zijn lotusogen zeer genadig
> Rāvaṇa stal Sītā…
> Terwijl hij aan het luisteren is
> Heeft de zoon van Nanda [Krishna] de slaap helemaal opgegeven
> Hij hield zich nog even stil
> Maar toen stond de heer van Sūra [i.e. van de dichter Sūrdās] op
> ‘Geef me Lakṣmaṇa!
> Terwijl ze luistert is de moeder vol verwarring[2]

Meegesleept is hij in zijn eigen daden. Zelfs de goden vergeten soms wie ze zijn.

Soms raakt een oude stem je, je herkent iets in een oude tekst, een ervaring uit je eigen leven. Iemand maakt iets mee dat je zelf hebt meegemaakt, een oude beschrijving verbindt je met een stem van honderden jaren terug. Een van de mooiste hymnen uit de *Rigveda* vind ik het lied: ‘onder de boom met mooie bladeren…’. Een jongen treurt om zijn gestorven vader. Hij ziet dat zijn vader zich nu vermaakt met de goden, maar hij mist hem zo.

Onder die boom met mooie bladeren, waar Yama drinkt samen met de goden
Daar vermaakt onze hoofdman, onze vader de oude voorouders
Ik zag hem daar rondgaan terwijl hij de voorouders plezierde
Hij ging voort op dat slechte pad
Ik was ongelukkig, verlangde zo terug naar hem

'Zoon! Je hebt toch een nieuwe wagen gemaakt in je geest, zonder wielen zelfs
Hij heeft maar één wagenboom, je staat erop, hij gaat echt alle kanten op
Maar je ziet hem niet
Zoon, zo toegewijd en rijk, de wagen die je laat weggaan van de ouderen
Keer die om, hij is stuurbaar, goed gevoegd
Wie bracht de zoon voort? Wie hield de wagen tegen?
Wie zal ons nu vertellen hoe de gever van de geschenken was?
Zoals de gever van de geschenken was, zo ontstond het allerhoogste
Van voren is er een diepte, achter is er een uitweg gemaakt
Dit wordt de zetel van Yama genoemd, het huis van de goden
Rietfluiten worden voor hem bespeeld, getooid wordt hij met hymnen

(*Rigveda* 10.135)

Waarom beschrijf ik dit alles? Omdat het er allemaal is. Er is het filologische werk aan het bureau en in de bibliotheek. Er is de levende cultuur waarin hindoes en boeddhisten leven met hun verhalen, hun gebruiken, hun rituelen. Er is de continue herinterpretatie van wat mensen doen, waarom ze de dingen doen die ze doen. En er zijn die oneindige verhalen, die een werkelijkheid vormen die bestaat naast de werkelijkheid van de feiten en de jaartallen. De wereld waarin apen spreken, waarin Hanuman de planeten en andere hemellichamen uit hun baan slaat, waarin Rāvaṇa tien hoofden heeft, Gaṇeśa een olifantenhoofd heeft en een muis berijdt. De godin Taleju verschijnt als klein meisje in de Shakya of Vajracarya kaste…

En of het waar is?
'It was true in those days'.

Maak er geen geschiedenis van feiten van. Ga niet aantonen dat dit allemaal echt gebeurd is. De zuilen waarop keizer Aśoka (3e eeuw v. Chr.) zijn edicten liet beitelen zijn niet echt de wandelstokken van Bhīma, een van de helden uit de *Mahābhārata*. Dat zeggen mensen namelijk in India. En dat kan waar zijn in de verhalen, in memoria, in wat de mensen vertellen, maar maak er geen historie van feiten van, dat al die dingen echt gebeurd zijn, echter dan echt. Dan gaat er in een cultuur iets waardevols verloren. Je ontneemt een volk dan de imaginatie, de verbeelding van de spelende goden die het universum als hun speelveld hebben uiteengezet.

En die woorden, die verhalen die dragen de wereld, die mooie woorden verbinden goden en mensen.

Dit boek

In dit boek besteed ik aandacht aan een aantal dichters en een aantal thema's die ik in de loop der jaren ben tegengekomen. Deze dichters, deze onderwerpen, vormen de kern van dit werk. Het zijn stuk voor stuk dichters die mijn leven een tijdlang hebben begeleid. Daarom wil ik ze hier na zovele jaren van studie presenteren. Ik heb veel poëzie uit Azië gelezen, vertaald en uitgegeven. Je leest over een dichter of over een thema in literatuur of je hoort de poëzie tijdens een voorstelling. De verzen laten je niet meer los, je leest er meer over. Uiteindelijk neem je het originele werk in een van de Aziatische talen ter hand, je leest het, vertaalt het en het verschijnt in een publicatie. Je gaat verder met een volgende schrijver, een volgende dichter, een volgend thema. Maar het gedachtegoed van die persoon, die welgekozen woorden blijven in je geheugen en op allerlei momenten keren ze terug. De woorden worden onderdeel van jouw horizon, ze vullen je gedachten en herinneringen op onverwachte momenten. Die ervaringen wil ik delen.

Hoofdstuk 1 gaat over een thema dat we in het Westen niet zo heel vaak tegenkomen, god als onderwerp van hevige scheldpartijen. Als jij dan zo goed en machtig bent waarom overkomt mij dit dan? Heeft dat ook alweer diepe bedoelingen? Moet ik daar ook alweer van leren? Is dat ook alweer zo'n 'uitdaging'? In Zuid-India is het binnen de mystiek de normaalste zaak op deze manier tegen

de goden tekeer te gaan. En de goden mogen wel uitkijken, er zijn meer goden en voor je het weet loopt je tempel leeg. Daar komt dan bij dat de goden de menselijke devotie hard nodig hebben. Ze zijn verslaafd aan onze aandacht en liefde. Als jou iets rampzaligs overkomt waar je de godheid verantwoordelijk voor houdt, dan begin je te schelden en je neemt daarbij de liederen van notoire voorgangers maar al te graag in de mond. Je bent echt niet de enige die dit is overkomen. Je bent op dat moment een belichaming van die dichter die vroeger ook al zo tekeerging tegen die god en je wordt soms zelfs met de naam van die dichter aangesproken.

In hoofdstuk 2 stel ik de vraag of de Boeddha wel van kunsten hield. We denken direct aan Boeddhabeelden in tempels en in interieurs, maar hoe stond de Boeddha tegenover beeldende kunsten? Ikzelf houd erg van de hofpoëzie in het Sanskrit, de zogenaamde kāvya poëzie. Ik kan de verfijning van die literatuur zeer waarderen. In het verleden heb ik de *Saundarananda*[3] van de hofdichter Aśvaghoṣa vertaald. Opmerkelijk in dit werk is echter dat de dichter blijkbaar de noodzaak voelt om zich te verdedigen dat hij de boodschap van de Boeddha heeft verwoord in die specifieke stijl. Hield de Boeddha wel van kunsten? Of mocht dat eigenlijk niet, poëtische schoonheid inzetten om de leer te verkondigen?

Harivamsh Ray 'Baccan' (1907-2003) is de dichter die in het volgende hoofdstuk centraal staat, met name zijn bundel *Madhushala*, het 'Wijnhuis' uit 1934. Baccans poëzie in het Hindi heb ik altijd zeer gewaardeerd om de dynamiek die uit de liederen spreekt. De thematiek van de bundel is klein, er is een verborgen wijnhuis en daar komen de drinkers samen als ging het om een geheim dat ze delen. De wijnjongen of het wijnmeisje verleidt de drinker toe te treden. Eenmaal binnen ontvouwt zich een wonderlijke wereld, verschillen van religie of kasten vallen helemaal weg. Wat men deelt is de wijn, de roes, het verleidelijke getinkel van de enkelbelletjes van degene die de wijn schenkt. Wat politiek niet vermag, verschillen overbruggen, lukt wel door de wijn in dit geheime genootschap.

Hoofdstuk 4 gaat over de opstandige Zesde dalai lama, Tsangyang Gyatso (1683-1706 of 1746)[4]. Ik vond hem altijd al boeiend om zijn tegendraadse gedrag. In het Westen denken we bij het woord 'dalai lama' direct aan Tenzin Gyatso, de huidige Veertiende dalai lama. Tibetanen denken doorgaans aan veel meer

belichamingen van hem. En de Zesde dalai lama is zeer populair, juist omdat hij recalcitrant was en zich verzette tegen keuzes die voor hem door anderen waren gemaakt. Hij gaf zijn kloostergelofte terug, liet zijn haar groeien en kleedde zich niet langer in oker en rood, maar in blauwe zijde. Tot op de dag van vandaag worden zijn prachtige liefdesliederen gezongen.

De aandacht gaat vervolgens uit naar de caryā liederen[5]. Dit zijn merkwaardige korte liederen uit de nadagen van het boeddhisme in India. Ze lijken absoluut niet meer op de sobere dharma onderrichtingen van de Boeddha zelf. De liederen zijn naar alle waarschijnlijkheid door rondtrekkende asceten geschreven in merkwaardige bewoordingen. De taal zelf gaat richting middel-Indiase talen, voorlopers van Oud-Hindi en Oud-Bengali. De bewoordingen kunnen vaak dubbelzinnig zijn, vandaar dat de term 'schemertaal' 'sandhyābhāṣā' hier wel eens valt. De schemer is dubbelzinnig: de helderheid van de dag kan volgen, maar ook de duisternis van de nacht.

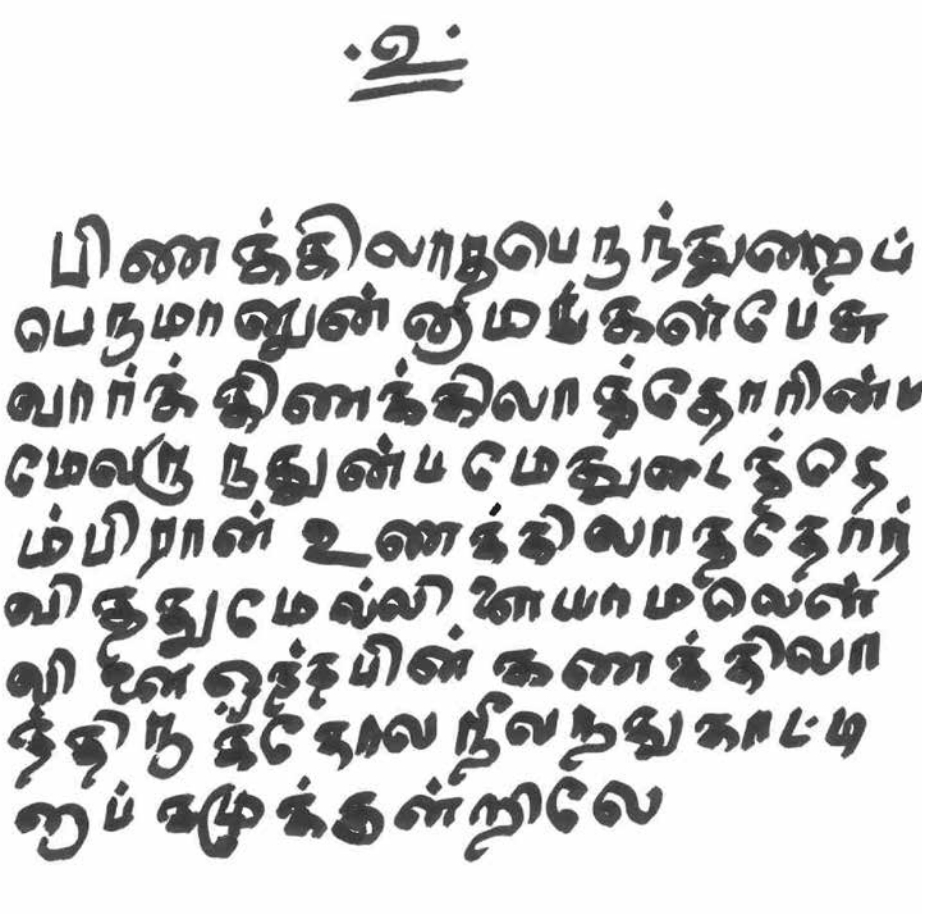
Hoofdstuk 6 gaat over humor in het oude India. Humor is een lastig onderwerp. Het veroudert waar je bij staat. Humor gaat vaak over een actuele situatie, woordspelingen refereren daaraan, maar de specifieke context waarin iets grappig was raakt meestal snel vergeten. En toch, ik denk dat er oude teksten zijn die wellicht ooit komisch of als persiflage bedoeld waren, maar waarvan die dubbelzinnigheid inmiddels verloren is gegaan. Bewijs ontbreekt vaak, maar toch… Het zou kunnen dat wat we nu helemaal serieus nemen, we zijn toch al zo geneigd in de houding te springen als iets oud is, ooit bijzonder komisch bedoeld was. Bovendien… hield de Boeddha van humor?

Een van mijn favoriete dichters is Raskhān[6] (hoofdstuk 7). Hij neemt een bijzondere positie in te midden van de mystici die lyriek schreven over de jonge god Krishna. Raskhān zou van oorsprong moslim zijn geweest, maar na een aanvankelijke verliefdheid op een jonge jongen, zo verliefd zijn geworden op de jeugdige Krishna dat hij zich helemaal op deze mystiek ging richten. Hij heeft prachtige liederen en gedichten geschreven in Brajbhasha (Brajbhāṣā), de taal die Krishna zelf gesproken zou hebben. Van Raskhāns moslimachtergrond is in de Krishna lyriek niets te merken, maar er is één tekst die aan hem wordt toegeschreven die soefie-achtig lijkt.

Tot op de dag van vandaag wordt een moslim die Krishna liederen zingt gewoon omdat hij ze mooi vindt een 'Raskhān' genoemd.

Jayadeva's *Gītagovinda*[7] (hoofdstuk 8) las ik voor het eerst voor een Sanskrit tentamen. De tekst bestaat uit 24 liederen met verbindende verzen tussendoor. Ik vind het een van de mooiste teksten die ik ooit heb gelezen. De tekst is in middeleeuws Sanskrit gecomponeerd, hij stamt uit de 12e eeuw n. Chr. Dat heeft allerlei gevolgen, de grammatica van de tekst is bijvoorbeeld betrekkelijk eenvoudig. De lyriek van de tekst sprak me altijd al aan. Later heb ik liederen uit de *Gītagovinda* leren zingen en ik heb ook op een paar van de liederen gedanst toen ik nog klassieke Indiase dans deed.

De dichters die in dit boek aan het woord komen verschillen van elkaar. Ze stammen uit verschillende tijden en verschillende tradities. Soms staan hun zeer verschillende doelen voor ogen met hun werken, maar ik denk dat het terecht is te stellen dat ze laten zien hoe woorden onze werkelijkheid kunnen veranderen en vanzelfsprekendheden ter discussie kunnen stellen. Daarom hebben deze teksten mij al die jaren beziggehouden. Ik hoop dat de lezer zich zal laten meevoeren naar werelden die de teksten met hun woorden tot leven brengen.

Māṇikkavācakar *Tiruvācakam* 30.1

Hoofdstuk 1

Schelden tegen god!

Over de vrijheid van religieuze dichters

Op mijn middelbare school werd er naast oud Grieks ook Nieuwgrieks, modern Grieks gegeven. Het vak viel buiten de normale roostering, dus de lessen werden gegeven op zaterdagochtend. Een medeleerling volgde het vak en verder waren er wat mensen die ieder zo hun redenen hadden om deze taal te leren. Er zou binnenkort een reis komen naar Griekenland, een jonge vrouw had sinds enige tijd een Griekse vriend die ook een keer meekwam naar de les. Met donkere ogen keek hij wat onwennig, zo niet geschrokken de ruimte in. De rector van de school die deze lessen gaf was de enige die met hem kon spreken in zijn eigen taal. Dat vond hij zichtbaar leuk, maar verder overviel de stille ruimte van de school op zaterdagochtend hem enigszins. Dat idee had ik althans.

De lessen bestonden uit bijzonder veel grammatica en woordjes, maar telkens werden de taalkundige fenomenen geïllustreerd aan de hand van teksten van populaire Griekse liederen en Griekse gedichten die op muziek waren gezet. Dat maakte de lessen aantrekkelijk en hoewel ik na de middelbare school nooit meer iets met modern Grieks heb gedaan zijn de teksten me bijgebleven, soms zijn het maar flarden, soms zijn het hele coupletten. Als ik in een Grieks restaurant ben dan begin ik na een half uur de teksten weer te verstaan, tot op zekere hoogte althans en ik acht het niet uitgesloten dat het toch wel om heel persoonlijke interpretaties gaat van de fraaie poëzie.

Maar ik hield van de lyriek van die teksten. Ik vond ze erg mooi. De *Epitafias* van Yiannis Ritsos uit 1936 op muziek gezet door Mikis Theodorakis in 1960. De gedragen liederen van Nana Mouskouri, protestliederen als *Natana to 1821.*

Een tekst is mij in het bijzonder bijgebleven: *Gramma tha steilo sto theo*. Het lied zou uit 1952 stammen en het werk zijn van Sotiria Mpellou, maar misschien is het ouder. De tekst werd gebruikt om

de toekomende tijd uit te leggen. Dat doe je in het modern Grieks met het woordje '*tha*' voor het verbogen werkwoord. Het was echter bovenal de inhoud van het lied die me aansprak. Het is een woedende aanklacht tegen god: hoe kan de wereld zo in elkaar zitten als hij is? Aan wie hoeft god eigenlijk verantwoording te geven? Aan wie kan hij de wereld uitleggen? Vragen die niet alleen mij tot op de dag van vandaag bezighouden.

Gramma tha steilo sto theo

Ik zal een brief naar God sturen
Vol met bittere woorden
Ik zal Hem vragen om ook eens een keer
Een beetje aan mij te denken.
Ja! Ik zal een brief naar God sturen
Met bittere woorden

Laat ze maar zeggen dat God
Niemand uit het oog verliest
Dat het de wereld is die mij onrecht heeft aangedaan
Maar Hij vergat mij ook!

En ik zal beslist op een mooie manier met Hem praten
Echt eerlijk en dapper
Maar als Hij het geluk verdeelt
Laat Hem het dan eerlijk verdelen
Ik zal op een mooie manier met Hem praten
Beslist eerlijk en dapper

Ik zal een brief naar God sturen
En ik zal hem zeker vragen om me te vergeven
Maar ik mag in mijn klagen
Niet verlaten worden
Niet door hem
Ik zal een brief naar God sturen
En vragen om me te vergeven

Nawoord

Oneindige verhalen, poëzie, welgekozen woorden niet alleen om hun betekenis, maar ook om hun klank, hebben voor mij altijd een werkelijkheid gevormd parallel aan onze wereld van feiten, data en historie. Ze vormen de geschiedenis waarmee je leeft. Vedische zangers reciteerden hun hymnen in open veld, soms midden in de nacht, bij het ochtendgloren of de avondschemering. Ze gingen daarmee het pad van hun voorouders. En ze volbrachten daarbij hun rituele handelingen. Ze doen dit nog steeds trouwens. Middeleeuwse volgelingen van Śiva namen de woorden van Māṇikkavācakar of Cuntaramūrtti in de mond om hun god aan te klagen. Ze werden daardoor 'een Māṇikkavācakar', 'een Cuntarar'. Iedere blinde zanger die in Noord-India over Krishna zingt is 'een Sūrdās'. De zanger wordt die persoon en het publiek weet wat er gaat gebeuren, kent het verhaal van de oude dichter, het verhaal dat speelt rondom die poëzie. Want er is de andere werkelijkheid, parallel aan onze wereld. Een tijdloze wereld waarin goden blauw zijn, vier armen hebben, waarin Rāvaṇa probeert de Kailāsa berg van Śiva op te tillen. En of het waar is?

'Well, it was true in those days...'

Er is een epos in Prakrit, een van de middel-Indiase talen, de Gauḍavaho. De titel betekent 'het doden van de koning van Bengalen'. Het is gecomponeerd door Vākpatirāja in de 8e eeuw n. Chr. en vertelt over de daden van zijn patroon, koning Yaśovarman. Deze wordt beschreven als een incarnatie van de god Viṣṇu. Er gebeurt van alles in de tekst, maar het publiek van Vākpatirāja wacht tot hij uiteindelijk zal beginnen met het belangrijkste onderwerp van zijn werk, het doden van de koning van Bengalen. Hij belooft er de volgende dag over te spreken. Iedereen

zit klaar, het is muisstil, nu gaat het beginnen… Vakpatirāja opent zijn mond en zegt: 'Luister…'. 'ākarṇayata…'

En daar stopt de tekst. Is alleen de inleiding van het werk bewaard gebleven? Is het grote verhaal van het doden van de koning van Bengalen kwijtgeraakt? Dat is vaak gesuggereerd.

Leen van Daalen, een van de oude docenten Sanskrit in Utrecht dacht iets anders, maar zo zei hij erbij, het zou in de Indiase literatuur helemaal uniek zijn. Op het 'luister…' van Vākpatirāja is nooit een gevolg geweest, de titel was wellicht de aanleiding om het verhaal tot dan toe te vertellen.

En of het waar was? Of het verhaal af was?

'Well, it was true in those days...'

Een verhaal is nooit af, het is nooit helemaal verteld. Telkens weer herschept, herordent de verteller een wereld.